

Mateja Ratej

»Proklete babe, zakaj ne grejo prej zdravnika iskat«

Kazenska zadeva ginekologa Benjamina Ipavca leta 1929

RATEJ Mateja, dr., znanstvena sodelavka,
Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 1,
1000 Ljubljana

618.1:929Ipavec B
343.621:929Ipavec B.

»PROKLETE BABE, ZAKAJ NE GREJO PREJ
ZDRAVNIKA ISKAT«

Kazenska zadeva ginekologa Benjamina Ipavca leta 1929

Avtorica se v kulturnozgodovinski razpravi ukvarja z ustavljenim kazenskim procesom, ki je leta 1929 potekal pred mariborskim Okrožnim sodiščem zoper uglednega mariborskega ginekologa Benjamina Ipavca zaradi suma opravljanja nedovoljenih abortusov. Ipavčev kazenski spis, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Maribor, ilustrira stisko žensk, ki so bile v primeru neželenih nosečnosti prepuščene lastni iznajdljivosti. Splav je bil v prvi jugoslovanski državi zakonsko prepovedan, konec tridesetih let 20. stoletja je v Slovenski ljudski stranki potekala izjemna politizacija nizke rodnosti, ki je padanje rojstev označevala kot moralno bolezen naroda, abortus kot belo kugo, zdravnike, ki so ga izvajali, pa kot morilce in naj-ostudnejše škodljivce naroda.

Ključne besede: Kraljevina SHS/Jugoslavija, Benjamin Ipavec, abortus, zgodovina spolov, biografije

RATEJ, Mateja, Phd, Research Fellow,
Institute of Cultural History, Research Centre of the
Slovenian Academy of Sciences and Arts, Novi trg 1,
1000 Ljubljana

618.1:929Ipavec B
343.621:929Ipavec B.

“DARN WOMEN, WHY DON’T THEY GO SEE A
DOCTOR EARLIER?”

Gynecologist Benjamin Ipavec’s criminal case from 1929

This cultural history paper focuses on a suspended criminal case that took place before the Maribor District Court in 1929 against a respected Maribor gynecologist, Benjamin Ipavec, on account of the suspicion that he was carrying out illegal abortions. Ipavec’s court file, which is held by the Regional Archives Maribor, illustrates the plight of women who had to rely on their own resourcefulness in case of unwanted pregnancy. Abortion was initially illegal in the state of Yugoslavia. In the late 1930s, low birthrates became a highly politicized issue within the Slovenian People’s Party. The party referred to the decreasing birth rates as a moral disease of the nation, abortion became the white plague, and the doctors who performed it, murderers and the most abhorrent plague upon the nation.

Key words: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SHS)/Yugoslavia, Benjamin Ipavec, abortion, gender history, biographies

Četudi je v začetku leta 1929 po nastopu šestojanuarske diktature na čelo jugoslovanske vlade stopil general, se državljani Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev vsaj v prvih mesecih bržkone niso veliko ukvarjali s posledicami spremembe režima. Preskrbo, komunikacije in promet v državi je hromila izjemno huda zima z obilico snega in s temperaturami globoko pod nič stopinj Celzija.¹ Z najnižjo izmerjeno temperaturo -26 stopinj Celzija je bila tudi mariborska mestna oblast v polni pripravljenosti na vremensko katastrofo. Župan Alojzij Juvan je pozival prebivalstvo k strpnosti in medsebojni pomoči, hkrati s tem je občinska oblast poskrbela za odprtje javne okrepčevalnice in ogrevanega prostora, kjer so se lahko premraženci za kratek čas ogreli; na več mestih je bilo moč dobiti brezplačen vroč čaj.²

Zaradi primanjkanja premoga so bile najprej deloma, nato pa z mestnim odlokom v celoti zaprte osnovne in srednje šole ter nekateri javni uradi; prekinjene so bile železniške povezave, zaprta pa je bila tudi mestna tržnica. Grozilo je, da bo preskrba prebivalstva s hrano v mestu povsem zastala.³ V takšnih razmerah so postali mestni heroji okoliški trgovci z mesom, *špeharji*, ki so sredi februarja kljub snežnim zametom v mesto pripeljali meso po običajnih cenah; okrog šestdeset mož je na otovorjenih saneh prispelo v Maribor s skoraj dvesto zaklanimi svinjami. Časopisni komentar je medtem slikovito opisal stisko Mariborčanov, ki so stali v vrsti za prgišče premoga: »Kakor tobak za nosljanje delijo trgovci dragoceni črn dijamant strankam, ki se nastavljajo kot svoječasnno za kruh in mleko. Kako dolgo še?«⁴

Zaloge premoga so bile skorajda v celoti namenjene železnici, gospodinjstva pa so se morala znajti po svoje. Pomanjkanje, ki je preseгло celo razmere med prvo svetovno vojno, je prebivalce mesta nagnalo v gozdove bližnje mariborske okolice, kjer so nabirali suhljad za kurjavo.⁵ Zamrznjene vodovodne cevi, prazni mestni trgi in lačne divje zveri, ki so silile v obljudena območja, so prebivalcem zbudile misli o apokalipsi.⁶ Morebiti je kdo razloge za hudo zimo na tihem povezal s političnimi razmerami v državi, javno in na glas kaj takega ni bilo mogoče.

¹ *S proglašom se veljavnost obstoječe ustave SHS ukinja, Slovenec*, 6. 1. 1929, 1; *Zima in mrzaz uničujeta neusmiljeno dalje, Mariborski večernik Jutra*, 13. 2. 1929, 1.

² *Mariborski dnevni drobiž, Mariborski večernik Jutra*, 18. 2. 1929, 2; *Zahvala mariborskemu prebivalstvu, Mariborski večernik Jutra*, 1. 3. 1929, 2.

³ *Mariborski dnevni drobiž, Mariborski večernik Jutra*, 16. 2. 1929, 2.

⁴ *Najmrzlejši dan v Mariboru, Mariborski večernik Jutra*, 11. 2. 1929, 2.

⁵ *Pomanjkanje premoga v Mariboru, Mariborski večernik Jutra*, 12. 2. 1929, 2.

⁶ *Veliki beli molk, Mariborski večernik Jutra*, 13. 2. 1929, 2.

Svetovna gospodarska kriza je leta 1930 z velikimi koraki vstopila tudi v Kraljevino Jugoslavijo, kakor se je od začetka oktobra 1929 z upravno razdelitvijo na banovine imenovala prva jugoslovanska država. Z gospodarsko krizo so postali vsakdanji pojmi političnega (kot javnega) govora: revščina, varčevanje, brezposelnost. V letih gospodarske krize sta bili zaradi pomanjkljive prehrane in slabih stanovanjskih in socialnih razmer značilni manjše število rojstev in visoka umrljivost dojenčkov, preživeli in odraščajoči otroci pa so bili telesno šibki in slabo razviti. Povečala se je obolevnost prebivalstva, pogoste so bile zlasti tuberkuloza, revmatizem in nalezljive bolezni. Povečalo se je število socialno-patoloških dejanj, tako kršitev javnega reda in miru kot prestopkov zoper nedotakljivost lastnine in telesa.⁷

Huda zima v marsičem prelomnega leta 1929 je bila za mariborskega zasebnega ginekologa Benjamina Ipavca (1878–1962) dodatno naporna. Njegov bleščeč poklicni vzpon je bil bržkone trn v peti tistim, ki so proti zdravniku sprožili policijsko preiskavo, s pomočjo katere je državno tožilstvo v začetku leta zaradi suma opravljanja nezakonitih abortusov zbiralo dokaze za sestavitev obtožnice.⁸ Kazenska zadeva je s kulturnozgodovinskega gledišča dragocena odstrnitev zamolčevanih usod žensk, ki so se med obema vojnama odločale za prekinitve neželenih nosečnosti.

Pred drugo svetovno vojno je bil abortus na Slovenskem socialno nesprejemljiv in kazensko preganjan. Jugoslovanski kazenski zakonik iz leta 1929 je v svojem 170. in 173. členu določal zaporno kazen do treh let za žensko, ki bi umetno prekinila nosečnost in zaporno kazen do petih let za osebo (zdravnika, lekarnarja ali babico), ki bi abortus opravila.⁹ V tem duhu je v tesni navezavi na katoliške vrednote konec tridesetih let prejšnjega stoletja v Slovenski ljudski stranki kot najvplivnejši slovenski politični stranki potekala izjemna politizacija nizke rodnosti. Ban Dravske banovine Marko Natlačen in član omenjene stranke je sredi februarja 1940 v banskem svetu prebral poročilo o gibanju prebivalstva na Slovenskem. Porazno poročilo, kot se je izrazil komentator *Slovenca* in nadaljeval, da se slovenskemu narodu ni treba bati tujih osvajalcev, ker se bo sam iztrebil. Ban Natlačen je povedal, da je naravni prirastek na Slovenskem še po koncu svetovne vojne veliko obetal, a je začel v tridesetih letih strmo padati. »Socialna bolezen padanja rojstev je močno zajela naše meščanstvo, globoko se je vgnezdila med delavstvom in sega v mnogih krajih tudi že po kmetu,« je ban Natlačen vlekkel meje med ra-

⁷ Lazarevič, *Velika gospodarska kriza*, 473–479.

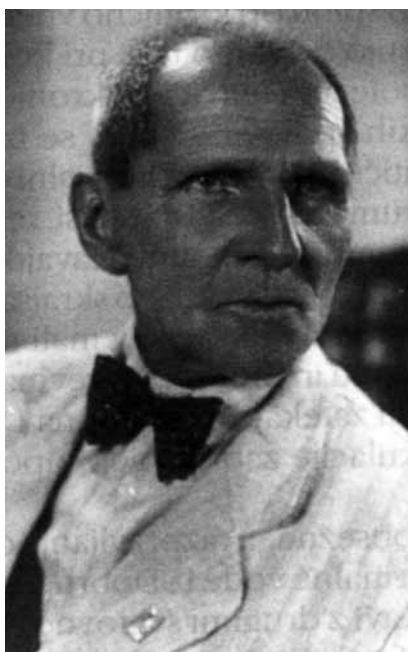
⁸ *SI_PAM/0645 Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, (dalje: SI_PAM/0645), Vr IX 168/29.*

⁹ *Iz novega kazenskega zakonika, Slovenec*, 1. 2. 1929, 1.

zredi in nazadnje svareče zažugal: padanje rojstev ni le socialna, tudi moralna bolezen je! Ban Dravske banovine je meril na abortus. Imenoval ga je bela kuga, zdravnike, ki so ga izvajali, pa morilci in najostudnejši škodljivci naroda.¹⁰

Benjamin Ipavec je bil deveti od desetih otrok zdravnika in skladataelja iz znamenite šentjurske družine Gustava Ipavca in njegove žene Karoline. Po opravljeni maturi na celjski gimnaziji je študiral v Gradcu, kjer je bil leta 1905 promoviran za doktorja medicine. Vrnil se je v Šentjur, kjer je opravljal zdravniško službo, leta 1907 pa se je preselil v Ljubljano, kjer se je izpopolnjeval v ginekologiji pri tedanjih vrhunskih slovenskih strokovnjakih. V letih 1914–1916 je bil polkovnik zdravnik 26. avstrijskega pešpolka v Ljubljani, v letih 1917–1918 pa zdravnik operater pri profesorju dr. Ernstu Wertheimu na II. ginekološko-porodniški kliniki na Dunaju. Leta 1919 se je vrnil v Ljubljano, od koder ga je Zdravstveni odsek za Slovenijo in Istro poslal v Dobrno, da bi od Nemcev prevzel zdravilišče za ženske bolezni. Še pred izvedbo koroškega plebiscita leta 1920 je ponovno po dekretu omenjenega zdravstvenega odseka potoval v Pliberk, kjer je osnoval ginekološko-porodniški oddelek, nato pa se je še istega leta naselil v Mariboru kot zasebni ginekolog.¹¹

Osebnostno radoživ, duhovit in novostim dobe, ki jo je živel, naklonjen zdravnik športne postave in načina življenja, ki se je že leta 1914 ponašal z lastnim avtomobilom, se je kot glasbenik rad udeleževal kulturnega utripa v mestu. Kmalu po prihodu v Maribor je podprl predlog uspešnega zdravniškega kolege dr. Mirka Černiča o ustanovitvi sanatorija za zahtevnejše kirurške posege, ki ga je imel nato v zakupu v letih 1925–1927. Leta 1929 je v Tomšičevem drevoredu odprl svoj zasebni (ginekološki in porodniški) sanatorij,

Dr. Benjamin Ipavec
(Zdravniški vestnik, št. 3/2009)

ki je deloval do konca druge svetovne vojne. Po njej je do upokojitve deloval kot ginekolog pri Zavodu za socialno zavarovanje Maribor.¹²

Za ginekologa Ipavca so se leta 1929 začele težave, ko je državni tožilec v Mariboru ob koncu februarja podal predlog preiskovalnemu sodniku o sodni obdukciji trupla osemindvajsetletne Marije Rožmarin iz Sv. Marka pri Ptuj, ki je kot tuberkulozna bolnica umrla potem, ko je Ipavec iz zdravstvenih razlogov umetno prekinil njeno nosečnost. Zaradi suma, da je šlo za nezakonit splav, je bila sprožena preiskava.¹³ Še istega dne zgodaj popoldne sta v mrtvašnici pobreškega pokopališča zdravnika Ivan Jurečko in Ivan Zorjan opravila raztelesenje trupla Marije Rožmarin. Mlada ženska srednje

rasti je bila visoka 161 cm, zdravnika pa po opravljeni obdukciji in natančnem opisu zunanjih delov telesa in notranjih organov nista mogla podati končnega mnenja, ki ga je potrebovalo državno tožilstvo – zanj sta potrebovala mikroskopsko obravnavo vsebine maternice umrle, ki bi pokazala, ali so v njej po splavu ostali deli placente. Pri obdukciji prisoten Benjamin Ipavec je bil redkobeseden.¹⁴ Toliko bolj jasna sta bila Zorjan in Jurečko dva meseca kasneje po opravljeni mikroskopski analizi maternice, ko sta zapisala, da je bila krvna gmota v njej slabo odstranjena placenta. Abortus, ki ga je Ipavec opravil Mariji v četrtem mesecu nosečnosti, je njeno od tuberkuloze oslabiljeno telo obremenil do tolikšne mere, da je bolnica nekaj ur zatem umrla.¹⁵

Benjamin Ipavec je svojo plat resnice predstavil dan poprej v dopisu Mestnemu fizikatu. Marija Rožmarin je prišla k njemu konec

Dr. Ivan Jurečko (Pokrajinski arhiv Maribor, fond: Eman Pertl)

¹⁰ Nazadujemo!, Slovenec, 16. 2. 1940, 1.

¹¹ SI_PAM/1763 Eman Pertl, 53/3, Ob 80-letnici nestorja slovenskih ginekologov dr. Benjamina Ipavca.

¹² Prav tam; Pertl, Razvoj zdravstva v Mariboru, 77; Borko itd., Ob 130-letnici rojstva dr. Benjamina Ipavca, 145–149.

¹³ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Uradni zaznamek, predlog preiskovalnemu sodniku, 27. 2. 1929.

¹⁴ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Ogled in zaslišanje izvedencev, 27. 2. 1929.

¹⁵ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, nadaljevanje ogleda, 29. 4. 1929.

Šentjur v tridesetih letih 20. stoletja, tedaj Sveti Jurij ob južni železnici
(Pokrajinski arhiv Maribor, Zbirka fotografij in razglednic, inv. 1368)

januarja 1929, ker jo je h ginekologu napolnil zdravnik Aleksej Novoselky iz Sv. Marjete pri Ptujju, ki je ocenil, da je bolnici potrebno opraviti splav zaradi napredujoče tuberkuloze. Ipavec je poseg sprva odklonil, saj je upal na izboljšanje Marijinega zdravstvenega stanja, do česar pa ni prišlo, zato je opoldne 25. januarja 1929 opravil splav. Marija je bila po posegu mirna in ni posebno krvavela, le težko dihanje in smrtna bledica njenega obraza sta izdajali, da je hudo bolna. Zvečer je umrla na domu Marije Lešnik, ki je v Mariboru opravljala babiško službo.¹⁶

Jurečko in Zorjan sta v začetku maja 1929 na prošnjo državnega tožilstva dopolnila svoje zdravniško mnenje. Zapisala sta, da zdravnik ne bi smel opraviti abortusa, če bi ocenil, da bo s tem skrajšal bolničino življenje. Četudi sta izrazila prepričanje, da bi Marija Rožmarin brez posega umrla zaradi tuberkuloze že v nosečnosti, pa sta hkrati zapisala, da je abortus brez dvoma pospešil njeno smrt.¹⁷ Kazalo je, da bo mnenje sodnega izvedenca dr. Ivana Jurečka, ki je pogosto odločalo o usodi človeka,

tokrat pokopalo zdravniškega kolega, vendar se Jurečkova naloga v zvezi z zadevo Ipavec s tem ni končala.

Sredi junija 1929 sta zdravnika ponovno pričala na Okrožnem sodišču in tokrat nedvoumno podprla ravnanje Ipavca: »zagovoru dr. Ipavca se mora pripisovati polna verodostojnost, /.../ tudi se ne da z ničesar posneti, da bi dr. Ipavic opustil kake potrebne mere v svrhu rešitve življenja, /.../ kar se tiče metode same, je bila ista v tem štadiju nosečnosti odgovarjajoča in pravilna, kakih drugih komplikacij /.../ pa nikakor ni mogel in jih tudi ni moral predvideti.«¹⁸ Od kod nenaden preobrat v zadevi Ipavec? Je za ginekologa, ki je kot kaže poleg nujnih opravljal tudi nedovoljene abortuse, posredoval njegov mlajši brat in mariborski srezki poglavar (srez, politični okraj) dr. Marko Ipavec (1880–1937)? Ali pa sta Zorko in Jurečko ocenila, da zaradi smrti kmečke ženske, ki je bila tako ali drugače zapisana smrti, ni vredno ogroziti vzpenjajoče se zdravniške kariere ginekologa Ipavca? Dobro situiran neporočen zdravnik z visokimi dohodki se je polno posvečal karieri.¹⁹

¹⁶ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, dopis Benjamina Ipavca Mestnemu fizikatu v Mariboru, 26. 2. 1929.

¹⁷ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, zdravniško mnenje dr. Jurečko in dr. Zorjan, 3. 5. 1929.

¹⁸ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Ogled in zaslišanje izvedencev, 15. 6. 1929.

¹⁹ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Pismo o glasu – Benjamin Ipavec, 4. 6. 1929.

Obdolženec se je pred sodnikom zagovarjal že konec maja 1929, kjer je sam nakazal izhodišča, ki sta jih Jurečko in Zorjan kasneje potrdila. Povedal je, da je smrt Marije Rožmarin povzročila gripa kot nepričakovan zaplet, ki ga operater ni mogel predvideti. Splav je bil potreben tudi zaradi Marijinega odločnega vztrajanja in bojazni, da zaradi slabega počutja ne bo vzdržala nosečnosti, saj je v štirih mesecih izgubila pet kilogramov telesne teže. Ginekolog je začel s pripravami na splav že 21. februarja 1929, ko je Marija ležala pri babici Lešnik. Tri dni je dobivala zdravila za spodbujanje popadkov, nato pa je babica obvestila ginekologa, da ima Marija vročino, bljuva gnoj in močno kašlja. Ipavec je zato operacijo odložil na naslednji dan. Sodniku je izrazil prepričanje, da ostanki placente v maternici niso mogli ključno poslabšati zdravstvenega stanja pacientke, kakor tudi ni Marijina tuberkuloza vplivala na zaplet pri splavu. Ker je bil prisoten pri obdukciji, je lahko zagotovil, da je bil končni vzrok smrti Marije Rožmarin respiratorno obolenje.²⁰

Še preden sta Ipavcu stopila v bran Zorjan in Jurečko, ga je na zaslišanju podprla sedemintridesetletna babica Marija Lešnik, ko je sodniku prepričano povedala: »Po mojem mnenju je Rožmarinova umrla pod znaki pljučnega edema, ne pa vsled operacije.« Nosečnica Rožmarin je prišla k njej sredi februarja 1929. Ker je močno kašljala, ji je babica pripravila lipov čaj z medom. Morda je bila noseča Marija bolj kot kaj drugega žrtev hude zime februarja 1929, saj je babici povedala, da je čakala na vlak iz Ptuja v nezakurjeni čakalnici. Ko je slednjič pripeljal s peturno zamudo, je bila že na robu moči. Tudi babici je zatrjevala, da ne zdrži nosečnosti. Njeno telo je bilo rumenkaste barve, jezik pa močno obložen, imela je osušene ustnice, zato ji je babica na njeno željo pripravila brizganec (mešanica vina in mineralne vode), ki ga je bila Marija očitno vajena zdoma. Zaradi hudega kašlja je bil Marijin trebuh napihnen, srce pa komaj slišno.²¹

Neposredno po smrti Marije Rožmarin je babica Lešnik prosila svojo sestro, da odda na pošti brzojavko za Marijinega soproga. Ker se Ivan Rožmarin tudi naslednji dan ni oglašil, je Benjamin Ipavec odredil prevoz trupla v mrtvašnico. Ko je babica ugotovila, da je bila brzojavka napačno poslana v Sv. Martin pri Ptujju namesto na Marijin dom pri Sv. Marku, je poslala svojega moža z avtom na Ivanov in Marijin dom.²² Enaintridesetletni kmečki posestnik in gostilničar, ki se je od konca marca 1929 kazenske zadeve udeleževal kot zasebni udeležec

nec z odškodninskim zahtevkom,²³ je sredi julija 1929 na sodišču povedal, da sta se z Marijo poročila junija 1926. Njegova nevesta je bila tedaj povsem zdrava. Že naslednje leto jo je pričelo zbadati v pljučih, zaradi česar je bila večkrat pri zdravniku, jeseni 1928 tudi v Gradcu, kjer pa zdravnik ni ugotovil večjih poškodb pljuč. Po zanositvi se je Marija počutila čedalje slabše, strah jo je bilo, da bo na porodu umrla kot toliko njenih sodobnic, zato je želela prekiniti nosečnost, še posebej, ker je bil temu naklonjen tudi njen ptujski zdravnik Novoselsky. Z Ivanom sta se odpravila v Maribor, kjer sta obiskala Benjamina Ipavca. Tudi on se je po tretjem obisku odločil za abortus. Po zdravnikovem zagotovitvi, da bo z ženo vse v redu, se je Ivan pomirjen vrnil domov. Ni pomislil, da je peturno čakanje na vlak v nezakurjeni čakalnici ptujске železniške postaje ženino življenje približalo smrti.²⁴

Slabe higienske razmere in nepoučenost nosečnic/porodnic o delovanju lastnega telesa so bili tudi v začetku tridesetih let 20. stoletja zlasti na slovenskem podeželju pogost razlog za smrt porodnic in novorojenčkov.²⁵ Kazenske zadeve babic iz mariborske okolice, ki so jim v okoliščinah nesnažnosti zaradi sepse umrle porodnice, so se zato v obravnavanem času največkrat zaključile z opustitvijo pregona ali oprostilnimi sodbami.²⁶ Prav tako kazenski spisi mariborskega Okrožnega sodišča dokazujejo, da so v mariborski okolici konec dvajsetih let 20. stoletja delovali mazači oz. mazačice, ki so opravljali nelegalne abortuse in so se ti včasih končali s smrtjo nosečnic.²⁷ Po ugotovitvah Ane Cergol Paradiž je mariborsko okrožno sodišče v obdobju med leti 1919 in 1929 doseglo strožje kazni za vpletene v nezakonito izvajanje abortusa kot celjsko okrožno sodišče, četudi za celotno obdobje med obema vojnama poroča o manj kot petnajstih obsodbah mariborskega okrožnega sodišča zaradi nezakonitih prekinitev nosečnosti; izrečene zaporne kazni so bile v večini primerov nekajmesečne.²⁸

Kljub podpori zdravniških kolegov in sodelavcev kazenska zadeva za Benjamina Ipavca ni tekla brez za-

²⁰ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Zaslišanje obdolženca, 27. 5. 1929.

²¹ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Zaslišba priče, 7. 6. 1929.

²² SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Zapisnik – Marija Lešnik, 28. 2. 1929.

²³ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, dopis Ivana Rožmarina Okrožnemu sodišču Maribor, 29. 3. 1929.

²⁴ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Zaslišba priče – Ivan Rožmarin, 17. 7. 1929.

²⁵ Rija Podkrajšek, V vašo korist in za zdravje vaših otrok, Žena in dom, 1. 8. 1931, 315.

²⁶ SI_PAM/0645, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr IX 230/1928, Lozej Marija – smrt porodnice zaradi opustitve potrebnih babiških ukrepov – ustavitev zadeve; spis VIII 569/1928, Vračko Marija, Napast Terezija – babici; tri mesece zapora in oprostitev zaradi smrti porodnice; spis Vr X 30/1929, Bahč Evgenija – opustitev nujnih ukrepov pri porodnici – ustavitev zadeve.

²⁷ SI_PAM/0645, Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VII 811/1928, Woller Marija – nelegalno opravljanje splavov, smrt dveh nosečnic – 11 mesecev težke ječe.

²⁸ Cergol Paradiž, Ženske reproduktivne pravice, 241.

pletov. Državno tožilstvo je intenzivno iskalo dokaze proti njemu in konec maja 1929 končno naložilo policiji poizvedbo v zvezi z abortusom, ki ga je v začetku februarja 1929 opravil Benjamin Ipavec »gospodični« Danici Borko, knjigovodkinji pri trgovskem podjetju v Murski Soboti, na domu Daničinih staršev na Meljskem hribu v Mariboru.²⁹ Sredi junija 1929 je policija že razpolagala z nekaj informacijami, katerih glavni vir je bil nadzornik železniške proge Ciril Dobovišek. Zaupno je povedal policistu, da je v začetku februarja 1929 videl soseda Stanka Hittija, zaročenca Daničine sestre Elvire, nesti zdravniško torbo in aparat za klistiranje. Hiteč mimo Doboviška, mu je Stanko v naglici navrgel: »*Proklete babe, zakaj ne grejo prej zdravnika iskat.*« V spravljivejšem tonu je dodal, da Danica hudo krvavi.³⁰

Uradnik pri mariborski Zavarovalnici (Kreditni zadrugi) Vardar Stanko Hitti na policijskem zaslišanju v Mariboru ni skrival, da je postala Danica, ki je bila zadnji dve leti zaposlena kot »*kontoristinja*« (knjigovodkinja) pri murskosoboškem veletrgovcu Karolu Šiftarju, kmalu po nastopu službe šefova ljubica. To je bilo zanjo usodno, saj se je od Karola okužila s spolno boleznijo. Sredi oktobra 1928 je zanosila, v začetku februarja 1929 pa je začela močno krvaveti. Na domu njenih staršev jo je obiskal ginekolog Ipavec, ki se je po pregledu odločil za splav iz zdravstvenih razlogov. Vmesna policijska preiskava se je zaključila z domnevo, da je Danica Borko neustavljivo krvavela ne zaradi spolne bolezni, kakor je zatrjevala tudi njena mati Marija, temveč zaradi poskusa abortusa ob nestrokovni pomoči že pred prihodom zdravnika, ki je nato samo dokončal delo in ji s tem rešil življenje.³¹

Štiriindvajsetletna Danica Borko je bila medtem zaslišana v Murski Soboti, s vsakom Hittijem pa se očitno nista uspela uskladiti v pripovedi, saj ni bila niti pol toliko zgovorna kot mariborski sorodnik. Zanikala je tako krvavitev kot nosečnost. Res je bila v začetku februarja 1929 zaradi bolezni na dopustu pri starših v Mariboru, domnevala je, da preboleva gripo. Končno je predlagala, da se policija o njenem zdravstvenem stanju pozanima pri dr. Ipavcu, »*ker jaz sploh ne vem, kaj mi je bilo.*«³² A Daničina izpoved je bila julija 1929 pred mariborskim okrožnim sodiščem iskrenejša in kompleksnejša. Ko je poleti 1927 prišla v službo k Šiftarju, je ta že naslednji dan prišel v njeno sobo. Ni ovinkaril z dvorjenjem, tem-

Mariborčanka na fotografiji brzoslakača, med obema vojnama (Pokrajinski arhiv Maribor, Zbirka fotografij in razglednic, inv. 12549)

več ji je takoj povedal, da pričakuje od nje spolne usluge. Danica je pristala, ker se je bala za službo: »*Od tega časa je Šiftar izkoristil vsako priliko, ki se mu je nudila in ko sem jaz bila sama, da je z menoj občeval.*«³³

Dejstvo, da je Danica pristajala na spolno kupčijo, nam razkriva nianse odnosa do ženskega spola, ki so ga pred drugo svetovno vojno sprejemale tudi ženske. Kot je slikovito ilustriral vzklík Daničinega svaka – »*proklete babe*«, ki očitno ni potreboval širokih pojasnil, so ženske krivdo za neželjeno nosečnost nosile same. Nikoli ne bomo vedeli, kako zavrženo in ponižano se je počutila ženska, ko je morala proti svoji volji pred sodiščem govoriti o najintimnejših in najmračnejših podrobnostih svoje zasebnosti.

Danica je že januarja 1928 v spolovilu začutila spremembe, a je šele na pobudo Šiftarja obiskala zdravnika, ki ji je diagnosticiral sifilis, dva meseca kasneje pa ma-

²⁹ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, dopis državnega pravdnika Žandarmerijski stanici, 29. 5. 1929.

³⁰ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, dopis Žandarmerijske stanice Maribor državnemu tožilstvu, 17. 6. 1929.

³¹ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, dopis žandarmerijske stanice Maribor državnemu tožilstvu v Mariboru, 22. 6. 1929.

³² SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, dopis Žandarmerijske stanice Murska Sobotica državnemu tožilstvu v Mariboru, 20. 6. 1929.

³³ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Zaslišba obdolženca – Danica Borko, 10. 7. 1929.

riborska zdravnica še »striper« (gonorejo). Zdravniškim navodilom ni sledila, deloma zaradi službe, deloma zaradi pomanjkanja denarja. Do jeseni 1928 Šiftar vendarle ni silil vanjo, sredi oktobra 1928 pa se je v pisarni spet polastil njenega telesa. Da se mu je kljub slabemu počutju »udala«, je pred sodiščem skušala upravičiti z besedami: »Vsakokrat namreč, ko sem spolno občevanje odklonila, me je pričel sekirati.«³⁴ Kmalu po tem je postalo Daničino mesečno perilo neredno, čemur pa ni posvečala pozornosti, dokler je ni močna krvavitev konec januarja 1929 položila v posteljo. Takrat je bila na domu svojih staršev, ker je želela zvečer na planinski ples. Iz Murske Sobote si je prav v ta namen pripeljala večerno toaleta.³⁵

Ginekolog Ipavec je Danici po obisku v ordinaciji povedal, da ima splav, predpisal ji je počitek in obljubil, da se bo naslednji dan oglasil na domu. Ker so imeli naročen obisk, si je Danica izprosila dodaten dan, na kar je dr. Ipavec pristal, a vendarle poslal babico, da je preverila bolnico in Daničini materi naročila, kako naj skrbi za hčer, da ne bo izkravela. Ko je prišel ginekolog, da bi dokončal abortus, je bila Danica na pol nezavestna, zato sodišču ni mogla opisati, kaj je zdravnik počel, vendar se je njeno zdravstveno stanje po tem naglo izboljševalo. Svoji službi pa se kljub boleči izkušnji ni nameravala odpovedati. Sredi februarja 1929 je ponovno odpotovala v Mursko Soboto, kjer je sprva delala le nekaj ur dnevno. V naslednjih mesecih je jemala zdravila po navodilu Benjamina Ipavca.³⁶

Danica je ostro zanikala, da bi skušala sama odpraviti nosečnost, temveč je vztrajala: »Da sem bila v drugem stanju, sem zvedela šele od dr. Ipavca. /.../ Radi tega nisem započela ničesar, da bi plod odpravila.« Sporni predmet med njenimi osebnimi potrebščinami je bil irigator, ki ga je uporabljala za izpiranje nožnice pri zdravljenju gonoreje, ženske pa so dolg gumijast nastavek očitno uporabljale tudi kot pripomoček za umetno prekinitev nosečnosti.³⁷

Elvira Borko je bila leto dni mlajša od Danice; sestri sta bili hčerki železniškega uradnika, zato je bila starejša rojena na Tirolskem, mlajša pa v Grobelnem. Elvira je bila po poklicu učiteljica, ki je šolske počitnice običajno preživljala na domu svojih staršev. Na zaslišanju v zvezi z abortusom sestre se je Elvira zavila v molk, medtem ko je bil njen zaročenec Stanko Hitti zgovornejši, a neprepričljiv v izjavah. V drugi polovici leta 1928 je

bil zaposlen pri murskosoboški izpostavi mariborske zavarovalnice, zato je imel priložnost pogosteje videti Danico. Ob novembrskem srečanju se mu je zdela žalostna, na njegovo skrb pa se je dekle hitro odprlo in svaku povedalo za svojo nesrečo. Ne pa tudi za nosečnost, je Stanko zagotavljal v tokratnem zaslišanju. Zanj je družina izvedela hkrati z Danico po obisku Benjamina Ipavca, ki mu je Hitti po opravljenem abortusu odnesel zdravniško torbo v ordinacijo.³⁸

Da bi oprali Daničino ime, so družinski člani z izpovedmi prihajali v vse večja neskladja. Če se že zdi možno, da bi bila Danica zaupnejša z bodočim svakom kot z lastno sestro, pa je malo verjetno, da Hitti o temačnostih, ki jih je izvedel od Danice, ne bi govoril z zaročenko. Tudi Elvirina in Daničina mati, šestinštiridesetletna Marija Borko, je na zaslišanju trdila, da z Danico ni govorila o neprijetnih straneh hčerine službe, dokler se ji ni konec januarja 1931 zaradi močne krvavitve vendarle zaupala. Da ji v Murski Soboti ni lahko, pa je vedela že prej, saj ji je zet Hitti jeseni 1928 povedal za hčerino spolno bolezen.³⁹ Kolikšna je bila cena, ki jo je povzročal molk na polju spolnosti v slovenskih družinah, daje slutiti tudi Marijino pojasnilo za lastno pasivnost: »Ker je polnoletna in me je ženiralo (biti v zadregi, sramovati se, op. p.) govoriti žnjo take stvari, ji nisem glede tega ničesar omenila. /.../ Kako je izvršil dr. Ipavec operacijo, meni ni znano, ker se nisem pokazala. Zato tudi žnjim sploh nisem govorila.«⁴⁰ Kljub zapovedim dobe (ali ravno zaradi njih) pa so, kot je razvidno tudi iz danega primera, družine v primerih neželenih nosečnosti presegle predsodke, strnile vrste in storile vse za zaščito družinskega imena.

Dvainštiridesetletna babica Dragica Nežič je bila rojena Tržačanka, v Mariboru pa je delala kot zasebna babica, velikokrat v sodelovanju z Benjaminom Ipavcem. S svojo izpovedjo je vrgla dolgo senco dvoma na trditve Daničine družinske člane, ki so skupaj z njo trdili, da niso vedeli za nosečnost. V začetku februarja 1929 je v času nedeljskega kosila na Dragičina vrata potrkala služkinja dr. Ipavca z naročilom, naj se babica kar se da hitro oglasi v zdravnikovi ordinaciji. Tam je našla Danico, ki je močno krvavela, zato je Ipavec babici naročil, da jo pospremi do doma. Dekletu pa tak način razkritja nikakor ni bil všeč, odklonila je spremstvo s pojasnilom, da domači ne vedo ničesar o njeni nosečnosti. Ko se je popoldne oglasila pri Borkovih, so bili domači že seznanjeni s Daničinim stanjem, medtem

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Prav tam.

³⁷ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Zaslišba obdolženca – Danica Borko, 10. 7. 1929 in 16. 7. 1929.

³⁸ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Zaslišba priče – Elvira Borko, 11. 7. 1929 in Stanko Hitti, 19. 7. 1929.

³⁹ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, Zaslišba priče – Marija Borko, 17. 7. 1929.

⁴⁰ Prav tam.

ko je dekle tresla mrzlica. Dragica se je po Ipavčevem naročilu prepričala, da je stanovanje primerno za operacijo, naslednje jutro pa je prinesla še zdravniško torbo z instrumenti. Ker je nekaj časa ostala pri Danici, sta imeli priložnost za pogovor, ki se ga Danica ni branila. Nasprotno, babici je postregla z nadvse slikovito podobo življenja v Murski Soboti.⁴¹

Preseneča sproščenost, s katero je Danica babici pripovedovala o svojem ljubezenskem razmerju s šefom, nato pa zaključila, »da je v Murski Soboti mladina precej pokvarjena in da tudi gospe zelo pogosto abortirajo«. Tam je to »nekaj navadnega«, je še pripomnila. Babici se je spričo dekletovega samozavestnega nastopa in pozornosti vredne poučenosti o splavu zdelo samoumevno, da je Danica vedela za svojo nosečnost, zato je o tem ni izrecno spraševala. Nasprotno, sumila je, da je Danica sama poskušala odpraviti plod že v Murski Soboti, ker pa se krvavitev ni ustavila, je poiskala zdravniško pomoč v Mariboru. Ko je dr. Ipavec izpraskal plod iz maternice, je bil ta že mrtev.⁴²

V drugi polovici julija 1929 je bil tako Benjamin Ipavec zaslišan še v zadevi domnevno nezakonitega abortusa Danice Borko. Potem ko je zavrnil svojo krivdo, je tudi on postavil na laž Daničino trditev, da ni sama storila ničesar za pospešitev splava. Kajti navzlic temu, da je bila noseča že nekaj mesecev, ni pri dokončanju splava našel »niti kaplje plodne vode«, ki bi je moralo biti vsaj liter.⁴³

Disciplinsko sodišče zdravniške zbornice v Ljubljani je maja 1930 sporočilo Okrožnemu sodišču v Mariboru, da zaradi pomanjkanja dokazov ne bo uvedlo postopka zoper Benjamina Ipavca.⁴⁴ Četudi se je mogel ginekolog v Mariboru svojega časa kadarkoli opreti na trdno socialno zaledje, ki ga je poleg brata Marka sestavljal vsaj še dr. Mirko Černič, z vsakim dnem vplivnejša zdravniška avtoriteta v mestu, se zdi Ipavčeva vloga v primeru abortusa Danice Borko čista, celo odrešilna. V okoliščinah časa, ki je ženske v primeru neželjenih nosečnosti prepuščal lastni iznajdljivosti, je dekletu rešil življenje, družini pa čast. Konec julija 1929 je našla novo službo v Slovenski Bistrici.⁴⁵ Toliko manj odgovorov je ponujala zdravnikova vloga v primeru smrti Marije Rožmarin v

tisti hudi zimi leta 1929. Puščala je neprijeten madež ne le na integriteti ginekologa, temveč tudi na družbi neenakosti, ki je neusmiljeno, neopazno in nekaznovano mlela svoje podrejene dele.

Viri in literatura

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Maribor

SI_PAM/0645, Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spisi Vr IX 168/29, Vr IX 230/1928, Vr VIII 569/1928, Vr X 30/1929, Vr VII 811/1928.
SI_PAM/1763, Eman Pertl.

Časopisni viri

Slovenec, 1929, 1940.
Mariborski večernik Jutra, 1929.
Žena in dom, 1931.

Članki in monografije

Borko, Elko itd.: Ob 130-letnici rojstva dr. Benjamina Ipavca, ginekologa in prvega predstojnika rentgenološkega zavoda SBM. *Zdravniški vestnik*, št. 3/2009.
Lazarevič, Žarko: Velika gospodarska kriza. *Slovenska novejša zgodovina; od programa zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja*. Ljubljana itd.: INZ za Mladinska knjiga, 2006.
Paradiž Cergol Ana: Ženske reproduktivne pravice – pravna regulacija abortusa. *Dolga pot pravic žensk: pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*. Ljubljana: FF in Studia Humanitatis, 2013.
Pertl, Eman: Razvoj zdravstva v Mariboru. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 1/1986.

Zusammenfassung

„VERDAMMTE WEIBER, WARUM SUCHEN SIE SICH NICHT FRÜHER EINEN ARZT“

Die Strafsache gegen den Gynäkologen Benjamin Ipavec im Jahr 1929

Die Weltwirtschaftskrise erreichte im Jahr 1930 auch das Königreich Jugoslawien, wie der erste jugoslawische Staat mit der Verwaltungsaufteilung in Banschaften seit Oktober 1929 genannt wurde. Begriffe der politischen (als öffentlichen) Rede wurden mit der wirtschaftlichen Krise alltäglich: Armut, Sparen, Arbeitslosigkeit. Für die Krisenjahre waren aufgrund von Mangelernährung und schlechten Wohn- und Sozialverhältnissen eine

⁴¹ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, *Zaslišba priče – Dragica Nežič*, 16. 7. 1929.

⁴² *Prav tam*.

⁴³ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, *Zaslišba obtoženca – Benjamin Ipavec*, 19. 7. 1929.

⁴⁴ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, *dopis Disciplinskega sodišča Zdravniške zbornice v Ljubljani Okrožnemu sodišču v Mariboru, prišlo 9. 5. 1930*.

⁴⁵ SI_PAM/0645, Vr IX 168/29, *Pismo o glasu – Borko Danica*, 27. 7. 1929.

geringere Geburtenrate und eine höhere Säuglingssterblichkeit charakteristisch; die überlebenden und heranwachsenden Kinder waren schwach und körperlich unterentwickelt. Die Häufigkeit von Erkrankungen in der Bevölkerung stieg, wobei vor allem Tuberkulose, Rheumatismus und ansteckende Krankheiten zunahmen. Auch die Zahl sozialpathologischer Taten stieg an, sowohl von Störungen der öffentlichen Ruhe und Ordnung als auch von Vergehen gegen die Unantastbarkeit von Eigentum und Leib und Leben. Der strenge Winter des in vielerlei Hinsicht als Umbruchsjahr zu bezeichnenden Jahres 1929 war für den Marburger Privatgynäkologen Benjamin Ipavec (1878–1962) noch besonders beschwerlich, da gegen ihn aufgrund des Verdachtes von illegalen Abtreibungen polizeilich ermittelt wurde. Diese Strafsache ist vom kulturhistorischen Blickpunkt eine wertvolle Enthüllung der verschwiegenen Schicksale von Frauen, die sich zwischen den beiden Weltkriegen für eine Unterbrechung einer ungewollten Schwangerschaft entschieden. Vor dem Zweiten Weltkrieg war die Abtreibung in Slowenien sozial inakzeptabel und strafrechtlich geahndet. Das jugoslawische Strafgesetzbuch aus dem Jahr 1929 bestimmte in seinen Paragraphen 170 und 173 Haftstrafen von bis zu drei Jahren für die Frau, die ihre Schwangerschaft künstlich abbrach, sowie von bis zu fünf Jahren für die Person (Arzt, Apotheker oder Hebamme), die den Abortus vornahm. In diesem Geist und in enger Anbindung an die Werte des Katholizismus kam es in den dreißiger Jahren innerhalb der einflussreichsten slowenischen politischen Partei Slovenska ljudska stranka (Slowenische Volkspartei) zu einer starken Politisierung der niedrigen Geburtenrate. Mitte Februar 1940 bezeichnete der Banus der Draubanschaft, Marko Natlačén, im Banschaftratsrat den Abortus als weiße Pest und die Ärzte, die eine Abtreibung durchführten, als Mörder und abscheulichste Schädlinge des Volkes. Das Disziplinargericht der Ärztekammer in Ljubljana teilte im Mai 1930 dem Kreisgericht in Maribor mit, dass es wegen Mangel an Beweisen kein Verfahren gegen den Gynäkologen Benjamin Ipavec einleiten wird. Dazu trug vielleicht auch die Rolle von Marko Ipavec, dem Bruder des Arztes, bei, der damals Vorstand des Marburger Kreises war. Dennoch blieben viele Fragen offen, besonders in Bezug auf den Tod von Benjamin Ipavec' Patientin Marija Rožmarin.

Schlagwörter: Königreich SHS/Jugoslawien, Benjamin Ipavec, Abortus, Geschlechtergeschichte, Biografien